

ALTERNATİF OLANAKLAR İLKESİ VE FRANKFURT

Sevgi ÇAKIR*

ÖZ

Alternatif Olanaklar İlkesi, bağdaşmazcılığın özgür irade ve ahlaki sorumluluk ile ilgili düşüncelerini ifade eder. Bağdaşmazcılara göre özgür irade başka türlü yapabilme düşüncesi ile açıklanır ve kişi yaptığı bir eylemden başka türlü yapabilirse ahlaken sorumlu tutulur. Dolayısıyla Alternatif Olanaklar İlkesi de kişinin yaptığı bir eylemi için kullanılan "Başka seçeneğim yoktu.", "Başka türlü yapamadım.", "Bana bunu birisi yaptırdı." ifadelerine karşılık gelir. Alternatif Olanaklar İlkesi'nin sonucuna göre özgür irade, ahlaki sorumluluk için zorunlu bir koşul olarak varsayılır. Bağdaşırıcı Harry G. Frankfurt (1929-) ise Alternatif Olanaklar İlkesi'nin yanlış olduğunu iddia eder. Frankfurt, bu iddiasını desteklemek için birtakım örnek vakalar oluşturur. Frankfurt oluşturduğu örnek vakalar ile kişinin yaptığı bir eylem için başka türlü yapabileceğini iddia eder. Bu makalenin konusu, Alternatif Olanaklar İlkesi'ni Frankfurt'un özgür irade ve ahlaki sorumlulukla ilgili düşünceleri çerçevesinde incelemek ve tartışmaktır. Çünkü özgür irade ve ahlaki sorumluluk ilişkisi, genel olarak bağdaşırıcılık ve bağdaşmazcılık anlayışları çerçevesinde tartışılmaktadır. Alternatif Olanaklar İlkesi, bağdaşmaz yaklaşımın düşüncelerini temsil ederken Frankfurt ise ılımlı bağdaşırıcılığı temsil eder. Bu nedenle çalışmanın amacı hem özgür irade ve ahlaki sorumluluk ilişkisi ile ilgili farklı bakış açılarını açıklamak hem de bu bakış açılarının problemlerini ve haklı yanlarını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Olanaklar İlkesi, özgür irade, başka türlü yapabilme, ahlaki sorumluluk, bağdaşırıcılık, bağdaşmazcılık, Frankfurt.

THE PRINCIPLE OF ALTERNATE POSSIBILITIES AND FRANKFURT

ABSTRACT

The Principle of Alternative Possibilities expresses the ideas of incompatibilists regarding free will and moral responsibility. According to incompatibilists, free will is explained by the idea of could have done otherwise and a person is morally responsible for what s/he has done only if s/he could have done otherwise. Therefore, the Principle of Alternative Possibilities corresponds to the expressions "I had no choice", "I couldn't have done otherwise", "Someone made me do it." used for an action taken by a person. According to conclusion of the Principle of Alternative Possibilities, free will is assumed to be a necessary condition for moral responsibility. However the compatibilist Harry G. Frankfurt (1929-) claims that the Principle of Alternative Possibilities is false. Frankfurt creates a number of example case to support his claim. Frankfurt claims that a person could have done otherwise for an action that what s/he has done with the example case he creates. The subject of this article is to analyze and discuss the Principle of Alternative Possibilities within the framework of Frankfurt's ideas on free will and moral responsibility. Because the relationship between free will and moral responsibility is generally discussed within the framework of compatibilism and incompatibilism. While the Principle of Alternative Possibilities represents the ideas of the incompatibilist approach, Frankfurt represents a soft compatibilism. Therefore, the aim of this study is both to explain the different perspectives on the relationship between free will and moral responsibility and to show the problems and justifications of these perspectives.

Key Words: Principle of Alternate Possibilities, free will, could have done otherwise, moral responsibility, compatibilism, incompatibilism, Frankfurt.

* Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe. E-Posta: sevgicakir0632@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8004-0787.

Makalenin geliş tarihi: 21.06.2023
Makalenin kabul tarihi: 31.08.2023

Submission Date: 21 June 2023
Approval Date: 31 August 2023

Giriş

Alternatif Olanaklar İlkesi özgür irade, ahlaki sorumluluk ve determinizm ilişkisinde özellikle çağdaş felsefede oldukça tartışılmaktadır.¹ Bu tartışmalar genel olarak bağdaşırcılık ve bağdaşmazcılık anlayışları etrafında şekillenmektedir. Bağdaşırcılık özgür irade ve determinizmin² bağdaşır olduğunu ileri sürer. Bağdaşmazcılık ise bağdaşırcılığın bu iddiasının yanlış olduğunu ve determinizmin geçersiz bir iddia olduğunu savunur. Dolayısıyla bağdaşmazcılığa göre özgür irade ile determinizm bağdaşmaz. Alternatif Olanaklar İlkesi bağdaşmazcılığın bu iddiasını ifade eder.

Özgür irade ve determinizmin bağdaşmaz olduğunu düşünen filozoflar, kişinin yaptığından ahlaken sorumlu olması için başka türlü yapabilecek bir alternatife sahip olması gerektiğini iddia ederler. Bir bağdaşırcı olan Frankfurt, bağdaşmazcılığın bu iddiasını Alternatif Olanaklar İlkesi (AOİ) olarak adlandırmıştır. AOİ, fail için tüm alternatifler engellenip tek bir eylem şekli kaldığında, failin yaptığı eylemden sorumlu olmadığını savunur. Bundan dolayı AOİ, özgür irade ve ahlaki sorumluluk ilişkisine dair tartışmalarla yakından ilişkilidir. Bu tartışmalarda özgür irade, ahlaki sorumluluğun varlığı için zorunlu bir koşul olarak kabul edilir. AOİ'de özgür irade daha çok başka türlü yapabilme ifadesi ile birlikte açıklanır. Başka türlü yapabilme ifadesi basitçe kişinin yaptığı bir eylemi yaptığından başka türlü yapıp yapamamasına işaret eden bir ifadedir.³

¹ Özgür irade, ahlaki sorumluluk ve determinizm tartışmaları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Austin Forrer, *The Freedom of The Will*; R. L. Franklin, *Freewill and Determinism*; Anthony Kenny, *Will, Freedom and Power*; J. R. Lucas, *The Freedom of The Will*; A. I. Malden, *Free Action*; D. J. O'Connor, *Free Will*; C. D. Broad, *Determinism, Indeterminism and Libertarianism*; R. E. Hobart, *Free Will as Involving Determination an Inconceivable Without It*; R. M. Chisholm, *Responsibility and Avoidability*; Carl Ginet, *Might We Have No Choice?*; Richard Taylor, *Action and Purpose*, Martin Fischer, Robert Kane vd., *Four Views on Free Will*, Robert Kane, *A Contemporary Introduction to Free Will*.

² Determinizm doğada, geçmişte meydana gelmiş olan, şu an olan ve ileride meydana gelecek olan her olayın zorunlu olarak, kendinden önce meydana gelmiş olayların bir sonucu olduğu iddiasıdır. Donald M. Borchert, *Encyclopedia of Philosophy*, c. 3, USA: 2nd edition, 2006, 2-3; Robert Kane, *A Contemporary Introduction to Free Will*, NY: Oxford University Press, 2005, 6-8.

³ Jeff Speaks, "Frankfurt's Compatibilist Theory of Free Will," *University of Notre Dame, Philosophy of Action*, USA: PHIL 43503, 2006, 1; Michael Kühler ve Nadja Jelinek, "Autonomy and Self," *Preprints of the Centre for Advanced Study in Bioethics*, vol:10, 2010, 13-14; Harry G. Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility," *Journal of Philosophy*, USA, vol. 66, no. 33, 1969, 829-830; David Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities," *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/alternative-possibilities/>, 2020; Harry G. Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 1, 6.

Ahlaki sorumluluk ise genel olarak Peter Frederick Strawson'un (1919-2006) *Freedom and Resentment* adlı çalışmasındaki düşüncelerinden yola çıkıp geliştirilmiştir. Strawson, insanlarla olan ilişkilerimizde birbirimize olan tutumlarımızı ve niyetlerimizi *tepkisel tutumlar*⁴ olarak adlandırır. Strawson'a göre tepkisel tutumlar ahlaki sorumluluğun temelini oluşturur.⁵ Ahlaki sorumluluk AOİ'de ise özünde özgür irade yani başka türlü yapabilme olanağına sahip olmakla birlikte açıklanır. AOİ kişinin yaptıklarının sorumluluğunu almasıyla ilgili olduğundan, AOİ'ye göre bir kişinin eylemleri için kullanılan "Yaptığından başka türlü yapabilir.", "Bu onun için mümkündür.", "Bunu yapmak o kişiye bağlıdır." gibi ifadelerle işaret edilen tüm alternatif eylemler engellendiğinde ve fail için yalnızca tek bir eylem şekli olduğunda ahlaki sorumluluktan söz edilemez.⁶

Ahlaki sorumluluktan söz edilemeyecek durumlar özellikle baskı ve zorlama⁷ vakalarında karşımıza çıkar. Kişi baskı ve zorlama etkisi ile bir eylemi yapmaya karar verebilir. İşte bu noktada Frankfurt eylemin kökeninde baskı ve zorlamanın yer aldığı türden örnek vakalara dikkat çeker. Frankfurt'a göre başka şekilde eylemde bulunmayı imkânsız kılan koşullar, sadece nadir ve normal olmayan vakalar için geçerlidir; yoksa baskı ve zorlama vakalarının tümü için geçerli değildir. Frankfurt, örnek vakaları ile basitçe kişinin yaptığından başka

⁴ Reactive attitudes.

⁵ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities," Peter Frederick Strawson, *Freedom and Resentment and Other Essays, Proceedings of the British Academy, Freedom and Resentment and Other Essays* içinde, London: Routledge, 1962, 2008, 6-9; John Martin Fischer ve Mark Ravizza, *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 5-6; John Martin Fischer-Mark Ravizza, *Perspectives on Moral Responsibility*, Ithaca: Cornell University Press, 1993, 45-66; Gary Watson, "Responsibility and the Limits of Evil: Variations on a Strawsonian Theme," *Free Will: Concepts and Challenges* içinde, ed. by John Martin Fischer, NY, 2005, 106-112; Derk Pereboom, *Living without Free Will*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 92-93.

⁶ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities," Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, vii; Robert Kane, *The Oxford Handbook of Free Will*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 16.

⁷ Zorlama genellikle kendini korumak, başkalarına karşı avantaj elde etmek ve bir tür güç kullanımı olarak anlaşılmaktadır. Çağdaş felsefede zorlama ile ilgili yaklaşımlar özellikle 1969'dan başlayarak zorlama üzerine yazılan makalelerin yayınlanmasıyla canlanmıştır. Robert Nozick'in 1969 tarihinde yayınlanan "Coercion" adlı makalesi zorlama ile ilgili yapılan ilk çalışma olarak kabul edilmiştir. Nozick'in makalesinden kısa bir süre sonra (1972'de) J. Roland Pennock ve John M. Chapman'ın "Coercion" adlı makaleleri yayınlanmıştır. Zorlama konusundaki bu tartışmaların etkisi güçlü bir şekilde devam etmektedir. Scott Anderson, "Coercion," *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/coercion/>, 2011; Scott Anderson, "How Did There Come to be Two Kinds of Coercion?," *Coercion and the State* içinde, ed. by David A. Reidy, Walter J. Riker, *Springer Science*, NY: Business Media B.V., 2008, 17. Zorlama hakkında daha detaylı bilgi için bkz. David A. Reidy-Walter J. Riker, *Coercion and the State*.

türlü yapabilme yeteneğine, becerisine veya gücüne sahip olmadığı için aynı koşullar altında yine aynı eylemi yapacağını savunur. Oysa Frankfurt'a göre koşullar kişiyi yaptığı yapma noktasına getirmede rol oynasa da onun eylemde bulunması, tamamen koşullara ve başka türlü yapamamasına bağlı değildir. Frankfurt'un bu düşünceleri örnek vakalarında epey karşımıza çıkar.

Frankfurt-Tarzı Örnek Vakalar

Frankfurt, örnek vakaları ile AOİ'nin yanlış olduğunu göstermeyi amaçlar. AOİ'nin yanlışlığı fikrinin merkezinde, failin baskı ve zorlama koşulları altında yaptığı eylemden ahlaken sorumlu olduğu örnekler yer alır. Onun örnek vakaları *Frankfurt-Tarzı Vakalar*⁸ olarak adlandırılır. Örneğin x ve y kişilerinin bir bankta oturduklarını düşünelim. Y kişisi, x kişisi eğer B kişisine zarar vermezse -yani istediği şekilde hareket etmezse- B kişisine zarar vereceğini söyleyip x kişisini tehdit eder. X kişisinin bu durum için bir seçeneği var mıdır? Frankfurt'un cevabı "hayır" olur. Çünkü x kişisinin bir seçeneği yoktur. Ancak bu durum kişinin eylemi üzerinde bir sorumluluğu olmadığını göstermez.⁹ Frankfurt'un göstermek istediği tam da budur.

Frankfurt bu iddia ve düşüncelerini en iyi bilinen örneklerinin birinde detaylandırır. Onun örneğine göre Jones, Smith'i öldürmek ister. Bununla beraber Jones'un, Smith'i öldürmesini isteyen ve insanların düşüncelerini kontrol edebilen bir cihaza sahip olan (dıştan gelen bir etki, müdahale aracı)¹⁰ Black adında başka bir kişi daha vardır.¹¹ Frankfurt, Jones'un eyleminden ahlaken sorumlu olup olmadığını göstermek için üç olası vaka örneği oluşturup tartışır. Bu örnek vakalardan birincisine göre Jones kararlarının nasıl sonuçlanacağını düşünmeyen sorumsuz birisidir. Dolayısıyla tehdidin onun kararları üzerinde bir etkisi yoktur. Bu nedenle Frankfurt'a göre birinci örnek

⁸ Frankfurt-Style Cases.

⁹Michael McKenna ve D. Justin Coates, "Compatibilism," Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/compatibilism/>, 2019, 26-27; Terrance Lynn Philosophy, "Frankfurt's Theory of Free Will&Alternative Possibilities," https://www.lycoming.edu/schemata/documents/Phil140_Lynn_Fall2009Issue.pdf, 2009.

¹⁰ Mechanisma, device.

¹¹ David P. Hunt, "Frankfurt Counterexamples: Some Comments on the Widerker-Fischer Debate," *Faith and Philosophy*, vol. 13, no. 3, 1996, 395-396; David P. Hunt, "Moral Responsibility and Unavoidable Action," *Philosophical Studies*, vol. 97, no. 2, 2000, 198; Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, 3-8; Seth Shabo, "Agency without Avoidability: Defusing a New Threat to Frankfurt's Counterexample Strategy," *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 41, no. 4, 2011, 509.

vakada tehdit, kişiyi yaptığı eyleme yöneltmediği için bir zorlama da yoktur. Fail eylem ile ilgili alternatiflere sahiptir ve yaptığından ahlaken sorumludur.¹²

İkinci örnek vakaya göre Jones, tehdidin etkisiyle korkup eyleme ilgili daha önceki kararını unuttur ve kendisinden istenilen eylemi gerçekleştirir. Frankfurt'a göre ikinci örnek vakada Jones'un eylemi korkudan dolayı yapması onu ahlaken sorumlu yapmaz. Bu nedenle Frankfurt'a göre Jones'un ahlaken sorumlu olduğunu söyleyemeyiz. Sonuç olarak bu örnek vaka bir zorlama örneği olduğu için fail yaptığından ahlaken sorumlu değildir.¹³

Üçüncü örnek vakaya göre Jones tehditten korkmaz veya tehdide kayıtsız kalmaz, sadece eylemi yapmaya karar verir. Devamında ise, Jones eylemi yapması için tehdit edilir. Ancak onun eylemi yapmasının tehditle bir ilgisi yoktur. Jones eylemi kendi kararıyla yaptığı için yaptıklarından ahlaken sorumludur. Ancak Frankfurt'a göre bu örnek vaka zorlama ile karıştırılabilir. Frankfurt bu karışıklığı gidermek için başka bir örnek vaka sunar. Onun yeni örnek vakasına göre Jones, Smith'i öldürmeye karar verir. Black, cihazı hem Jones'un kararını takip etmek hem de Smith'in öldürülmesini sağlamak için programlar. Fakat Jones, cihaz olaylara müdahale etmeden kendi kararıyla eylemi gerçekleştirir. Frankfurt'a göre bu durumda Jones ahlaken sorumludur. Cihazın onun kararına bir etkisi olmamıştır. Dolayısıyla Jones eylemi kendi kararı ile gerçekleştirmiştir. Buna karşın cihaz göz önüne alındığında Jones'un o eylemi yapmaktan başka bir alternatifi de yoktur. Fakat cihazın olması, Jones'un eylemi ve kararı üzerinde bir etkiye sahip değildir. Jones yapacağı eylemin kararını ve seçimini kendisi belirlediği için Black'in, onun seçiminde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla Black'in yapacağı eylemi bilmesi, Jones'un ahlaken sorumlu olmamasına işaret etmediği gibi onun zorlama ile eylemi yaptığına da işaret etmez. Çünkü Jones, cihaz veya başka bir müdahale olsa da olmasa da yine aynı eylemi yapmayı seçer.¹⁴ Bu nedenle Frankfurt, zorlama ve tehdit gibi durumların ahlaki sorumluluk için bir engel olmadığını ileri sürer.

Frankfurt'a göre zorlama teriminin kullanımı bazen ahlaki sorumluluğun dışlanması ifade eder. Bu nedenle bir eylemi zorla yapan kişinin

¹² Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility," 831-832.

¹³ Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility," 832.

¹⁴ Hunt, "Frankfurt Counterexamples: Some Comments on the Widerker-Fischer Debate," 395-396; Hunt, "Moral Responsibility and Unavoidable Action," 198; Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, 3-8; Seth Shabo, "Agency without Avoidability: Defusing a New Threat to Frankfurt's Counterexample Strategy," 509; Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility," 832-833, 835-838; Aysun Türkcan, "Tanrının Ön bilgisi ve Özgür İrade Probleminde Harry Gordon Frankfurt Yaklaşımı," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, 33.

o eylemi özgür iradesiyle yapmadığı kabul edilir. Örneğin kişinin başka bir kişi tarafından bileğine yoğun bir baskı uygulanarak elindeki bıçağı düşürmeye zorlandığını varsayalım. Bu durum, fiziksel zorlamaya bir örnektir. Kişi, bileğine uygulanan basınçla parmaklarının açar. Frankfurt'a göre bu gibi durumlarda kişilerin eylemleri hangi sebeple yaptıklarını bilmek neredeyse imkânsızdır. Örneğin kişinin, bıçağı parmaklarının zorlandığı için mi yoksa bileğine uygulanan baskının devam etmesini önlemek için mi düşürdüğü belirsizdir.¹⁵ Benzer şekilde bir eylem kişiye yaptığından başka bir alternatif bırakılmıyormuş gibi görünebilir. Fakat kişinin o eylemi kendi niyet ve çıkarlarına uygun düşüğü için yaptığından da söz edilebilir. Tüm bunlardan dolayı Frankfurt'un da iddia ettiği gibi ahlaki sorumluluktan kaçmak neredeyse imkânsızdır. Ahlaken sorumlu olmamak için başka türlü yapmayı imkânsız hale getiren durumlar olmalıdır. Nadir ve normal olmayan durumlar dışında (örneğin ikinci örnek vaka) ahlaki sorumluluktan söz etmemek pek de mümkün değildir.

100

Frankfurt aynı zamanda kişiyi neyin ahlaken sorumlu tuttuğu üzerinde de durur. Ona göre kişinin başka türlü yapsa da yapmasa da her iki durumda da bir seçime sahip olması alternatiflerinin olduğunu gösterir.¹⁶ Kişinin seçim yapabilmesi özgür olduğunun basit bir göstergesidir. Frankfurt'un bu düşüncelerinin akla yatkın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü kişi bir eylemi başka türlü yapamadığı için yapmış olsa da biz onun eylemini gerçekte hangi niyetle yaptığını bilemeyiz. Frankfurt'un bu düşüncelerine bazı itirazlar ve yorumlar yapılmıştır. Bu itirazların ve yorumların akla yatkın ve makul olup olmadığı Frankfurt'un iddialarının tutarlılığı ve akla yatkınlığı için önemlidir.

Frankfurt Tarzı Örnek Vakalar İle İlgili Bazı İtirazlar ve Yorumlar

Frankfurt tarzı örnek vakalara yapılan itirazlardan biri örneklerdeki vakaların sıra dışı olduğunu ileri sürer. Bu itirazda Frankfurt'un örneklerindeki vakaların çoğunlukla gizemli ve olanaklı olmayan özellikleri içeren düşüncelere dayandığı fikri yaygındır.¹⁷ Buna karşın Frankfurt'un örnek vakalarının tutarlı, AO'nin yanlış ve ahlaki sorumluluktan kaçmanın imkânsız olduğunu göstermekte başarılı olduğu düşüncesi de vardır. Frankfurt'un örnek vakaları ile ilgili farklı düşünceler olması bu örneklerin çeşitli versiyonlarda yeniden yorumlanmasını sağlamıştır. Bu versiyonlardan biri John Martin Fischer'a (1952-,) aittir. Fischer, Frankfurt'un örnek vakalarını *rehberlik kontrolü ve*

¹⁵ Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, 26-27.

¹⁶ Frankfurt, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*, 26-27.

¹⁷ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities."

*düzenleyici kontrol*¹⁸ kavramları ile açıklar. Fischer bu kavramların daha iyi anlaşılması için bir örnek verir. Onun örneğine göre bir kişi arabayı sürdüğünde arabanın hareketlerinin kontrolüne sahiptir; örneğin arabanın sağa gitmesi için rehberlik kontrolü vardır. Kişi, arabanın gittiği yönü nedensel olarak belirlemiş olabilir. Aynı şekilde kişi arabayı sağa döndürürken rehberlik kontrolü uygulanırlarken -psikolojik rahatsızlıklar veya arabanın direksiyon aparatının bozulması gibi özel durumlar dışında- başka türlü seçme ve yapma özgürlüğüne sahiptir. Kişinin arabanın hareketleri üzerinde düzenleyici kontrolü vardır. Fischer, başka türlü yapabilmenin ve arabayı başka yöne yönlendirmenin denenebileceği için bir miktar düzenleyici kontrole sahip olduğunu ifade eder.¹⁹

Bu fikir John Locke'un (1632-1704) kilitli oda örneğine benzer. Locke verdiği örnekte, uyurken sevdiği birisinin bulunduğu bir odaya taşınan ve oradan çıkamayacak şekilde kitlenen bir kişiyi düşünmemizi ister. Kişi uyandığında yanında sevdiği birisini gördüğü için mutlu olur. Bu nedenle kişi odada isteyerek kalır. Başka deyişle kişi odadan çıkmakta özgür olmasa bile gönüllü olarak odada kalmaktadır. Ancak kişi her ne kadar odada gönüllü olarak kalsa da odada kilitli olmasından dolayı onun özgür iradesiyle orada kaldığı kabul edilmez. Çünkü kişi, odadan çıkmak için özgür değildir. Bu nedenle eğer kişi odada kalmaktan sorumluysa bu AOİ'ye karşı bir örnek olarak kabul edilir. Fischer'a göre örnekteki kişi odada kalma ile ilgili düzenleyici kontrole sahip olmasa da onun odada kalması da bir tür kontroldür. Fischer'ın rehberlik kontrolü olarak adlandırdığı şey işte tam da budur. Fischer bunun gibi rehberlik kontrolünün olup düzenleyici kontrolün olmadığı örnekler verilebileceğini ifade eder. Ona göre Frankfurt'un örnek vakaları bu tür örneklerdir.²⁰

Aynı zamanda Fischer, Frankfurt'un örnek vakalarında geçen başka türlü yapabilme fikrinin, özgür irade ve ahlaki sorumluluk için zorunlu olmadığını ileri sürer. Fischer bunu *sebepler-tepkiler teorisi*²¹ üzerinden açıklar. Sebepler tepkiler teorisi, fobiler, bağımlılıklar veya psikolojik sebepler failin eylemini özgürce yapmasını engelleyebileceğinden veya zayıflatabileceğinden

¹⁸ Guidance control and regulative control.

¹⁹ John Martin Fischer, "Compatibilism," *Four Views on Free Will* içinde ed. by John Martin Fischer, Robert Kane vd., USA: Blackwell Publishing, 2007, 56-57, 78.

²⁰ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities," John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992, 164; E. J. Lowe, *Routledge Philosophy Guidebook to Locke on Human Understanding*, London: Routledge, 1995, 128-131. Benzer bir örnek için bkz. Michael J. Zimmerman, *An Essay on Moral Responsibility*, (Totowa, NJ: Rowman and Littlefield, 1998). Fischer, "Compatibilism," 57. Ayrıca bkz. John Martin Fischer, *My Way: Essays on Moral Responsibility*, Oxford: Oxford University Press, 2006, 8-9.

²¹ Reasons-responsiveness theories.

dolayı bu gibi sorunların çözülmesi için geliştirilen bağdaşırıcı teorilerden biridir. Sebepler-tepkiler teorisi, failin eyleminden sorumlu olması fikrini temel alarak sorumluluğu eylemin sebepleri üzerinden açıklar. Sebepler-tepkiler teorisine göre bir eylemin özgürce yapılmış bir eylem olması için o eylemin fail için mevcut olan sebeplere duyarlı olması ve tepki vermesi gerekir.²²

Ama Frankfurt'a göre cihazın sebeplere tepki vermesi gerekli değildir. Önemli olan failin eylemi yapmayı isteyip istememesidir. Failin arzularını kabul etmek ve onaylamak için her zaman bir nedeni yoktur. Fail bir eylemi yapmasına neden olan duyguların arkasındaysa eylemi veya duyguları için bir nedene ihtiyacı olmadan yaptıklarından ahlaken sorumlu olur. Bundan dolayı Frankfurt'a göre failin yaptığı bir eylem için alternatifi olmamasına rağmen yaptığından ahlaken sorumlu olabileceğinden bahsetmek makuldür. Bunu anlamak ve kabul etmek için failin ahlaken sorumlu tutan nedenleri ve ne yaptığını tam olarak bilmesi gerekir.²³ Aslında Frankfurt'un bu düşünceleri akla yatkındır. Çünkü kişinin belli bir eylemi için yaptığından başka türlü yapamaması onu yaptıklarından dolayı mazur gösteremez. Kişinin seçim durumları alternatif eylemleri kapsadığı için sorumluluktan kaçması zordur. Benzer şekilde kişi yaptığından başka türlü yapamadığı için o eylemi yapmış olsa da burada bir seçim durumu söz konusudur. Aynı zamanda çevresel ve psikolojik faktörler gibi çeşitli faktörlerin de hesaba katılması gerekir. Bu faktörler, kişinin ahlaki sorumluluğunun derecesini belirlemek için önemlidir.

Bunun yanı sıra failerin yaptıkları eylemler söz konusu olduğunda onların yaptıklarından başka türlü yapamamış olmaları, Frankfurt'un örneklerinin en iyi bilinen ve en önemli özelliğidir. Bununla ilgili olarak da onun örneklerinin çeşitli versiyonları oluşturulmuş ve bu versiyonlar üzerinden failerin başka türlü yapabilme fikri tartışılmıştır. Örneğin J. K. Campbell, (1904-1987) "A Compatibilist Theory of Alternative Possibilities" adlı makalesinde Frankfurt'un örnek vakalarının bir versiyonunu oluşturmuştur. Ona göre kişinin belli bir eylem için alternatif olanakları olup olmadığını sorduğumuzda onun bir şey yapabilme gücünü ve bilişsel kapasitesini sormuş oluruz. Bu güç ve kapasiteyi tümüyle açıklamak için olanaklı dünyaları göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu nedenle Campbell, Frankfurt'un örneklerinde failin başka türlü

²² Fischer, Kane vd., *Four Views on Free Will*, 4; McKenna, Coates, "Compatibilism," Fischer, Ravizza, *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*, 69-73; Jingbo Hu, "Reasons-Responsiveness, Action and Control: An Event-Causal Account of Agency," Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, UK: University of Sheffield, 2020, 26. Ayrıca bkz. Robert Kane, *The Significance of Free Will*, Pereboom, *Living without Free Will*.
²³ Harry G. Frankfurt, "Reply to John Martin Fischer," ed. by Sarah Buss-Lee Overton, *Contours of Agency Essays on Themes from Harry Frankfurt*, London: The MIT Press, 2002, 28.

yapamayacağını kabul etse de fail özgür ve eylemlerinden ahlaken sorumlu olduğu için bunun özgür irade ve ahlaki sorumlulukla ilgisi yoktur. Çünkü failin eylemi yaptığı dünya ile geçmişin ve doğa yasalarının aynı olduğu her olanaklı dünya, aynı zamanda failin aynı eylemi yaptığı dünyadır.²⁴

David Widerker ise AOİ'nin hem geçerli hem de akla yatkın olduğunu ileri sürer. Widerker iddialarını, *Makul Beklentiler İlkesi*²⁵ olarak adlandırdığı bir ilke ile açıklar. Bu ilkeye göre eskiden bir eylemde bulunmuş olan failden o eylemini gerçekleştirdiği aynı koşulların tekrar geçerli olduğu bir durumda daha önce yaptığından başka türlü yapmasını beklemek ahlaken makul kabul edilirse ancak o zaman fail yaptığından sorumludur. Widerker'a göre Makul Beklentiler İlkesi, failin aynı koşullar altında yapabileceği başka bir alternatif eylem olduğunu varsayar ve AOİ'yi destekler.²⁶

Frankfurt'un fikirlerine yapılan itirazların yanı sıra onun örneklerinin başarılı olduğunu ve AOİ'nin kabul edilemez olduğunu düşünenler de vardır. Özellikle Alfred Mele ve David Robb, Frankfurt'un AOİ'nin yanlış olduğunu göstermek için oluşturduğu örneklerin akla yatkın ve başarılı olduğunu ifade eder. Onlar, Frankfurt tarzı örnek vakaları geçersiz göstermeye çalışmanın işe yaramayacağını çünkü bu çabaların başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünür. Onlar, bu düşüncelerini Frankfurt'un Black-Jones ile ilgili örneğinin bir başka versiyonunu oluşturarak savunurlar.²⁷ Değiştirilmiş örneğe göre Black, Bob'tan Ann'in arabasını t anına kadar çalmasını ister. Black, Bob'un beynine Ann'in arabasını çalmasını sağlayan bir cihaz yerleştirir ama Bob kendi kararıyla eylemi yapar. Bob t anında arabayı özgür iradesiyle çalmayı seçtiğinde bu seçim özgür bir seçim olur. Ama o, t anında arabayı çalmamayı özgür iradesiyle seçerse cihaz t anında etkinleşir ve onun bu seçimini devre dışı bırakır. Bob arabayı çalmamayı seçerse veya herhangi bir seçimde başarısız olursa cihaz onun kararını devre dışı bırakır ve onu eylemi yapmaya zorlar. Benzer şekilde Bob, kendi isteğiyle eylemi

²⁴ Joseph Keim Campbell, "A Compatibilist Theory of Alternative Possibilities," *Philosophical Studies*, vol. 88, no. 3, 1997, 326-327.

²⁵ Principle of reasonable expectations/PAE.

²⁶ Kane, *The Oxford Handbook of Free Will*, 18; David Widerker, "Frankfurt-Friendly Libertarianism," *The Oxford Handbook of Free Will* içinde, ed. by Robert Kane, Oxford: Oxford University Press, 2011, 275. Başka yorumlar ve itirazlar için bkz. Keith D. Wyma, "Moral Responsibility and Leeway for Action"; Ishtiyaque Haji, "Obligation, Reason, and Frankfurt Examples"; Bernard Berofsky, "Compatibilism without Frankfurt: Dispositional Analyses of Free Will."

²⁷ Alfred Mele, David Robb, "Rescuing Frankfurt-Style Cases," *The Philosophical Review*, vol. 107, no. 1, Duke University Press, 1998, 98.

yapmayı seçtiğinde cihaz etkinleşse bile bunun bir etkisi olmaz. Çünkü Bob arabayı özgür iradesiyle çalmayı seçmiştir.²⁸

Robb ise failin yaptığı eylemden sorumlu olduğu ve onun başka türlü yapamayacağı veya sorumlu tutulamayacağı durumlar için Peter van Inwagen'in (1942-) argümanından²⁹ uyarlanan bir ilkeye başvurur. AOİ-sonuçları³⁰ olarak adlandırılan bu ilkeye göre kişinin yaptığı eylemden ahlaken sorumlu olması, o eylemi yapmasını önleyebilmesine bağlıdır.³¹ Robb bunun AOİ-Sonuçları İlkesi ve AOİ arasında bir boşluk oluşturduğunu belirtir. Çünkü ona göre failin eyleminin kendi özgür iradesinin veya başka birisinin faile müdahalesinin sonucu olması fark etmez. Her iki durumda da sonuç aynıdır. Dolayısıyla bu durum, Frankfurt'un örnek vakaları gibi örnekler oluşturmayı engellemez.³² Frankfurt'un örnek vakaları AOİ'ye benzer şekilde kurulsa da bu örnek vakalar ahlaki sorumlulukla ilgilidir. Örneğin kişi boğulmakta olan birini gördüğü ve suyun kendisinin yardım edemeyeceği kadar tehlikeli olabileceğini düşündüğü için bizzat yardım etmeyi ihmal etmiş olabilir. Bu durumda kişi eylemde bulunmaktan dolayı suçlu görülme de yardım etmeyi denememesinden, yardım istememesinden dolayı sorumlu kabul edilebilir. Bu gibi örnek vakalara AOİ'nin nasıl cevap vereceği veya daha doğrusu herhangi bir cevap verip veremeyeceği önemlidir.³³

AOİ'ye göre kişinin sorumlu olması yaptığından başka türlü yapabilmesine bağlı olsa da aslında ahlaki sorumluluk, eylemler, eylemlerin sonuçları ve yapılan veya ihmal edilen durumlar üzerinde bir kontrol gerektirir. Ahlaki sorumluluğun hangi kontrolü gerektirdiği, eylem durumlarına göre değişkenlik gösterir. Örneğin yukarıda verilen boğulmakta olan kişi ve suyun

²⁸ William Simkulet, "On Fischer and Frankfurt-style Cases," *Filosofiska Notiser*, vol. 5, no. 1, 2018, 25; Mele, Robb, "Rescuing Frankfurt-Style Cases," 100-104.

²⁹ Peter van Inwagen'in özgür irade ve ahlaki sorumluluğun determinizm ile bağdaşmaz olduğunu göstermek için oluşturduğu Olanak Önleme İlkesi. Detaylı bilgi için bkz. Peter van Inwagen, *An Essay on Free Will*.

³⁰ PAP-consequences.

³¹ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities;" Michael McKenna, "Robustness, Control, and the Demand for Morally Significant Alternatives: Frankfurt Examples with Oodles and Oodles of Alternatives", *Moral Responsibility and Alternative Possibilities: Essays on the Importance of Alternative Possibilities* içinde, ed. by David Widerker-Michael McKenna, Burlington, VT: Ashgate Publishing Company, 2003, 209.

³² Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities."

³³ Pereboom, *Living without Free Will*, 25; Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities." McKenna, "Robustness, Control, and the Demand for Morally Significant Alternatives: Frankfurt Examples with Oodles and Oodles of Alternatives," 209; Randolph Clarke, "What Is an Omission?," *Philosophical Issues*, vol. 22, no. 1, 2012, 137-138; Sara Bernstein, "The Metaphysics of Omissions: The Metaphysics of Omissions," *Philosophy Compass*, vol. 10, no. 3, 2015, 215-216.

yardım etmek için tehlikeli olması durumu, bir ihmal örneğidir. Bu gibi durumları düşündüğümüzde ahlaki sorumluluk için gerekli olan kontrol, düzenleyici kontroldür. Çünkü bu durumda rehberlik edecek bir şey olmadığından rehberlik kontrolünün bir nesnesi de olamaz.³⁴ Ancak yukarıda da değindiğimiz üzere bu gibi durumların hepsi farklı örnek vakalardır. Onları ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Boğulmakta olan birisini görüp de tehlikeli olduğu için yardım etmeyi ihmal eden kişinin hem birden fazla seçebileceği eylem vardır hem de birini yapması diğerini yapmaması farklı sonuçları ortaya çıkarır. Örneğin onun koşullar dolayısıyla doğrudan yardım etmemesi mazur görülebilirken, dolaylı yoldan yardım etmemesi (yardım isteme, çağırma vs. yoluyla) mazur görülemez. Bu en basitinden bize kişinin ahlaken sorumlu olduğunu gösterir. Burada tümüyle sorumlu olmak kastedilmediği için kişilerin veya faillerin en azından bazı davranışlarından sorumlu olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Frankfurt'un örnek vakaları ahlaki sorumluluk için başka türlü yapma özgürlüğünün zorunlu olmadığını göstermeyi amaçlar. Frankfurt verdiği örnek vakalarında eylemde bulunanın farklı alternatifleri olup olmaması yerine yaptığı eylemden ahlaken sorumlu görülüp görülemeyeceğine odaklanır. O, bizi yaptığımız eylemlerimiz için neyin ahlaken sorumlu yaptığı, ahlaken sorumlu olmanın ve birilerini yaptıkları için sorumlu tutmanın her zaman bize bağlı olup olmadığı, koşullara göre değişip değişmediği üzerinde düşünmeye yönlendirir. Bu nedenle hem Frankfurt'un hem de onun örnek vakalarının başarısını bir kenara bırakamayız. Bunun yanı sıra Frankfurt, kişinin yaptığı bir eylemi için alternatiflerinin olmadığını ve başka türlü yapamayacağını zaten kabul etmediği için (nadir ve normal olmayan durumlar hariç) örnek vakalarını da bu fikrine uygun şekilde oluşturmuştur. Frankfurt'a göre kişinin bir eylem için seçim yapabiliyor olması özgür olduğunun basit bir göstergesidir. Frankfurt bu konuda haklıdır. Çünkü kişi bir eylem için başka türlü yapsa da yapmasa da her iki durumda da bir seçim yapmış olur. Bu da kişinin içinde bulunduğu duruma

³⁴ Robb, "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities," John Martin Fischer ve Mark Ravizza, "Responsibility and Inevitability," *Ethics*, vol. 101, no. 2, 1991, 258-278; Harry G. Frankfurt, "An Alleged Asymmetry Between Actions and Omissions," *Ethics*, vol. 104, no. 3, 1994, 620-623; Walter Glannon, "Responsibility and the Principle of Possible Action," *Journal of Philosophy*, vol. 92, no. 5, 1995, 261-274; Fischer ve Ravizza, *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*, 131-134; Philip Swenson, "The Frankfurt Cases and Responsibility for Omissions," *The Philosophical Quarterly*, vol. 66, no. 264, 2016, 579-595.

rağmen az da olsa başka türlü yapabilme fırsatına ve imkânına sahip olduğunu gösterir. Bu detay kişiyi yaptığı bir eylem için ahlaken sorumlu yapar. Kişinin bir eylemi yapmasında koşulların ve bazı faktörlerin etkisi olmasına rağmen seçimi yapanın kişinin kendisi olduğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla Frankfurt'un kişinin yaptığı bir eylemi için başka türlü yapabileceği fikri üzerinde ısrarla durması akla yatkındır. Aynı zamanda Frankfurt'un ahlaki sorumluluktan kaçamayacağımız fikri üzerinde ısrarla durması da akla yatkındır. Öyle ki failleri, zaman zaman bazı durumlarda yaptığından sorumlu görmemiz zor olsa da bu durum, eylemlerimiz ve seçimlerimiz için alternatiflere sahip olduğumuz fikri ile çelişmez.

Frankfurt'un asıl amacı ahlaki sorumluluktan kaçmanın imkânsız olduğunu göstermektir. Onun örnek vakaları da bu amaca hizmet etmek için oluşturulmuştur. Çeşitli düşünürler Frankfurt'un örnek vakalarını yorumlamış, onların çeşitli versiyonlarını meydana getirmiş ve Frankfurt'a bazı itirazlarda bulunmuştur. Bu itirazların ve yorumların hepsi de Frankfurt'un örnek vakalarında zaman zaman gözden kaçırdığı veya çok da değinmediği konular üzerinden yapılmıştır. Oysa Frankfurt için önemli olanın ahlaki sorumluluk fikri olduğu unutulmamalıdır. Frankfurt'un ahlaki sorumluluktan kaçmanın imkânsız olduğu üzerinde epeyce durması aslında bize doğrudan olmasa da dolaylı olarak kişinin başka türlü yapabileceğini, özgür iradeye sahip olduğunu ve seçim yapabileceğini de göstermektedir. Frankfurt'un örnek vakalarını bunlardan ayrı olarak düşünmek pek de makul değildir.

Buna karşın Frankfurt'un ahlaki sorumluluğun varlığı için özgür iradeyi zorunlu görmemesi bazı tartışmaların ve problemlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Örneğin kişi her durumda yaptığından ahlaken sorumlu olabilir mi, diğer deyişle failin yaptığıyla ilgili ahlaki sorumluluğu olduğu iddiası her durum için geçerli midir? Bu gibi sorularda karşımıza çıkan problemlerden biri, Frankfurt'un normalde özgür olarak sınıflandırmayacağımız bazı kişilerin özgür olduklarını savunmasıdır. Frankfurt'un bu iddiası aynı zamanda onun özgür irade ve ahlaki sorumluluk ile ilgili düşüncelerindeki önemli ayrıntılardan biridir. Frankfurt'a göre nadir ve normal olmayan durumlar hariç bizi ahlaki sorumluluktan engelleyen bir şey yoktur. Frankfurt bu düşünceleri ile birlikte AO'nin yanlış olduğunu, kişinin yaptığı bir eylemi için başka türlü yapabileceği bir alternatifi olduğunu ve ahlaken sorumlu olduğunu, genel olarak zorlama vakaları üzerinden göstermektedir. Bunun nedeni Frankfurt'un bağdaşmazcılarının ahlaki sorumlulukla ilgili fikirlerine itiraz etmesidir. Frankfurt'un bu fikirlerinde haklı olduğunu düşünüyorum.

Çünkü biz özgür irademiz olduğuna inanırız, seçimlerimizi kendi özgür irademizle yapar eylemlerimizi de istediğimiz ve seçtiğimiz şekilde

gerçekleştiririz. Buna inandığımız için bir kişinin yaptığı bir eylemi özgür iradesiyle yapmadığını söylemek, kişinin seçim özgürlüğüne sahip olmadığı anlamına gelmez. Çünkü kişi seçim yapabiliyorsa yaptığından başka türlü de yapabilir. AOİ ve AOİ'yi savunanlar ise kişinin yaptığı bir eylemde ahlaken sorumlu olması için başka türlü yapabilmesi gerektiğini ileri sürer. AOİ ve AOİ'yi savunanların iddialarının zihinsel-psikolojik rahatsızlıklar yaşayanlar ve çocuklar dışında geçerli olmadığı kanaatindeyim. Çünkü AOİ ve AOİ'yi savunanlar, özgür irade ve ahlaki sorumluluğun varlığından şüphe edilmeyeceğini iddia etseler de ahlaki sorumluluk üzerinde çok durmazlar. Onlar ahlaki sorumluluktan daha çok kişinin yaptığı bir eylem için alternatiflerden söz edilebileceği zaman dururlar. Dahası kişinin yaptığı eylem için bir seçimde bulunduğu ve yaptıklarının sonuçlarından ve bu sonuçların sorumluluğundan da bahsetmezler. Onlara göre tüm bunlardan bahsedebilmek için kişinin yaptığı bir eylemden başka türlü yapabilmesi gerekir. Bu da AOİ'nin kişinin zaman zaman eylemlerinin bazılarında sorumlu olduğu düşüncesinin hatalı olduğunun bir göstergesidir.

Aynı zamanda bir eylemin hangi niyetle yapıldığını bilemiyor oluşumuz, kişinin seçimlerinden ve seçimlerinin sonuçlarından sorumlu olmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla kişinin yaptığı bir eylemi başka türlü yapamadığı için yaptığını iddia etmek yerine, kişinin yaptığı eylem için bir seçime sahip olduğunu düşünmek daha makuldür. Tüm bunlar sonucunda Frankfurt'un özgür irade ve ahlaki sorumlulukla ilgili düşüncelerinin (determinizm ile ilgili iddiaları hariç) ve AOİ ile ilgili iddialarının akla yatkın, sağlam ve tutarlı olduğu açıktır. Buna karşın Frankfurt'un özgür irade, ahlaki sorumluluk ve determinizmin bağdaşır olduğu iddiası kabul edilemez.

KAYNAKÇA

- Anderson, Scott. "How Did There Come to be Two Kinds of Coercion?." *Coercion and the State* içinde, ed. David A. Reidy, Walter J. Riker, Springer Science, NY: Business Media B.V., 2008.
- Anderson, Scott. "Coercion." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/coercion/> 2011.
- Bernstein, Sara. "The Metaphysics of Omissions: The Metaphysics of Omissions." *Philosophy Compass*, vol. 10, no. 3, 2015.
- Borchert, Donald M. *Encyclopedia of Philosophy*, c:3, USA: 2nd edition, 2006.
- Clarke, Randolph. "What Is an Omission?." *Philosophical Issues*, vol. 22, no. 1, 2012.
- Campbell, Joseph K. "A Compatibilist Theory of Alternative Possibilities." *Philosophical Studies*, vol. 88, no. 3, 1997.
- Fischer John ve Ravizza, Mark. *Responsibility and Control: A Theory of Moral Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Fischer, John Martin ve Ravizza, Mark. *Perspectives on Moral Responsibility*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Fischer, John Martin ve Ravizza Mark. "Responsibility and Inevitability." *Ethics*, vol. 101, no. 2, 1991.
- Fischer, John Martin. *My Way: Essays on Moral Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Fischer, John Martin. "Compatibilism." *Four Views on Free Will* içinde, ed. by J. M. Fischer, R. Kane, D. Pereboom vd., USA: Blackwell Publishing, 2007.
- Fischer, John Martin ve Kane Robert vd., *Four Views on Free Will*. Blackwell Publishing: USA, 2007.
- Frankfurt, Harry Gordon. "An Alleged Asymmetry Between Actions and Omissions." *Ethics*, vol: 104, no: 3, 1994.
- Frankfurt, Harry Gordon. *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Frankfurt, Harry Gordon. "Reply to John Martin Fischer." *Contours of Agency Essays on Themes from Harry Frankfurt* içinde, ed. by Sarah Buss-Lee Overton, London: The MIT Press, 2002.

- Frankfurt, Harry Gordon. "Alternate Possibilities and Moral Responsibility." *The Journal of Philosophy*, vol. 66, no. 33, 2006.
- Glannon, Walter. "Responsibility and the Principle of Possible Action." *Journal of Philosophy*, vol. 92, no. 5, 1995.
- Hu, Jingbo. "Reasons-Responsiveness, Action and Control: An Event-Causal Account of Agency." Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, UK: University of Sheffield, 2020.
- Hunt, David P. "Frankfurt Counterexamples: Some Comments on the Widerker-Fischer Debate." *Faith and Philosophy*, vol. 13, no. 3, 1996.
- Hunt, David. P. "Moral Responsibility and Unavoidable Action." *Philosophical Studies*, vol. 97, no. 2, 2000.
- Kane, Robert. *A Contemporary Introduction to Free Will*. NY: Oxford University Press, 2005.
- Kane, Robert. *The Oxford Handbook of Free Will*. The Oxford University Press, 2011.
- Kühler Michael ve Jelinek Nadja. "Autonomy and Self," *Preprints of the Centre for Advanced Study in Bioethics*, vol. 10, 2010.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992.
- Lowe, E. J. *Routledge Philosophy Guidebook to Locke on Human Understanding*. London: Routledge, 1995.
- McKenna, Michael. "Robustness, Control, and the Demand for Morally Significant Alternatives: Frankfurt Examples with Oodles and Oodles of Alternatives", *Moral Responsibility and Alternative Possibilities: Essays on the Importance of Alternative Possibilities* içinde, ed. by David Widerker-Michael McKenna, Burlington, VT: Ashgate Publishing Company, 2003.
- McKenna Micheal ve Coates, D. Justin "Compatibilism." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/compatibilism/>, 2019.
- Mele, Alfred ve Robb, David. "Rescuing Frankfurt-Style Cases," *The Philosophical Review*, vol. 107, no. 1, Duke University Press, 1998.
- Pereboom, Derk. *Living without Free Will*. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.

Robb, David. "Moral Responsibility and the Principle of Alternative Possibilities." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/alternative-possibilities/>, 2020.

Shabo, Seth "Agency without Avoidability: Defusing a New Threat to Frankfurt's Counterexample Strategy." *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 41, no. 4, 2011.

Simkulet, William. "On Fischer and Frankfurt-style Cases." *Filosofiska Notiser*, vol. 5, no. 1, 2018.

Speaks, Jeff. "Frankfurt's Compatibilist Theory of Free Will," *University of Notre Dame, Philosophy of Action*, USA: PHIL 43503, 2006.

Strawson, Peter Frederick. "Freedom and Resentment." *Proceedings of the British Academy, Freedom and Resentment and Other Essays* içinde, London: Routledge, 1962, 2008.

Swenson, Philip. "The Frankfurt Cases and Responsibility for Omissions." *The Philosophical Quarterly*, vol. 66, no. 264, 2016.

Terrance Lynn, Philosophy, "Frankfurt's Theory of Free Will&Alternative Possibilities." https://www.lycoming.edu/schemata/documents/Phil140_Lynn_Fall2009Issue.pdf, 2009.

Türkcan, Aysun. "Tanrının Ön bilgisi ve Özgür İrade Probleminde Harry Gordon Frankfurt Yaklaşımı." Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2019.

Watson, Gary. "Responsibility and the Limits of Evil: Variations on a Strawsonian Theme." *Free Will: Concepts and Challenges* içinde, ed. by J. M. Fischer, NY, 2005.

Widerker, David. "Frankfurt-Friendly Libertarianism," *The Oxford Handbook of Free Will* içinde, ed. by Robert Kane, Oxford: Oxford University Press, 2011.